

Тема 10. Релігія та церква в незалежній Україні

План

1. Релігійне законодавство України та його вплив на суспільне життя.
2. Відновлення Української Греко-Католицької та Української Автокефальної Православної церков.
3. Створення Української Православної Церкви Київського Патріархату.
4. Протестантські конфесії та нетрадиційні культури в Україні.

Основні поняття:

Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Православна Церква Московського Патріархату, Українська Автокефальна Православна Церква, Українська Греко-Католицька Церква, релігійний ренесанс, Закон “Про свободу совісті та релігійні організації”, Всеукраїнська Рада Церков, Українське Біблійне товариство, неорелігії.

Література:

1. Верещагіна Б. Церква Муна : “включене спостереження” // ЛІС. – 1996. – № 11-12. – С. 27–31.
2. Губар А. Головні хронологічні дати історії Київського Патріархату // Український Православний Церковний календар на 1998 р. – [К., 1998]. – С. 86–87.
3. Димид М. Церкви і церковні громади в Україні: сьогодні і перспективи // ЛІС. – 1994. – № 10. – С. 2–5.
4. Єленський В. Церкви України в координатах сучасної Європи // ЛІС. – 1994. – № 8. – С. 5–10.
5. Історія православної церкви в Україні. Зб. наук. праць. – К., 1997.
6. Конституція України. – К., 1996.
7. Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні : Курс лекцій. – К., 1995.
8. Про свободу совісті та релігійні організації // Відомості Верховної Ради України. – 1991.
9. Римаренко І. Масонство в Україні // ЛІС. – 1997. – № 5-6. – С. 52–54.
10. Релігієзнавство : Навч. посібн. / М.Ф. Рибачук. – К., 1997.
11. Собор Украинской Православной Церкви. 13 ноября 1991 г. – К., 1992.
12. Філарет, Патріарх. Різдво Христове та його онтологічне значення для людства. – К., 1998.
13. Церква і національне відродження. – К., 1993.

Питання 1. Розгляд питання має розпочинатися стислою характеристикою обставин суспільно-політичного життя, які мали визначальний вплив на зміну становища конфесій в Україні. Утвердження державної незалежності України супроводжується своєрідним релігійним ренесансом. З 1988 р. продовжувалося стрімке поширення нових релігійних громад. Щорічно, в тому числі і 1991 р., їх число збільшувалося щонайменше на 30%. На початок 1995 р. їх кількість сягнула цифри 16,5 тис., що майже

втричі перевищило показники часів “застою”. Почало діяти близько 60 духовних навчальних закладів, більше 180 монастирів, понад 60 періодичних релігійних видань. З’явилася велика кількість релігійних інституцій, чиє існування було заборонене радянським законодавством: понад 90 місій, більше 30 братств, 4,5 тис. недільних шкіл.

До видимих змін у державно-церковних взаєминах слід віднести дві, протягом короткого часу, реорганізації державного органу у справах релігій при Кабінеті міністрів України. Перша – ліквідація Ради у справах релігій (липень 1994 р.). Друга – її відновлення (жовтень 1995 р.).

Слід зупинитися на події створення у грудні 1996 р. з ініціативи Президента України Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій. Раду створено як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган з метою об’єднання зусиль релігійних та громадських організацій з національно-духовного відродження України.

Рада функціонує при Держкомрелігій. До її складу входять 15 керівників найпоширеніших в Україні церков і релігійних організацій, що представляють майже 93 відсотки загальної релігійної мережі.

Статус релігійних організацій та відношення держави до релігії та церкви, передусім, визначає Основний Закон. Конституція України гарантує кожному свободу світогляду і віросповідання (ст. 35). Вона проголошує відокремлення церкви від держави і школи від церкви, а також, що жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова.

Законодавчим актом, який найбільш повно і всебічно визначає та закріплює правове становище релігійних організацій, є закон “Про свободу совісті та релігійні організації”, ухвалений Верховною Радою 23 квітня 1991 р.

Показуючи вплив релігійного законодавства на суспільне життя, слід звернути увагу на те, що доходи релігійних організацій не оподатковуються, оскільки ці організації за своїми статутами не здійснюють виробничої та іншої комерційної діяльності. Так само, відповідно до закону “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про плату за землю” від 19 вересня 1996 р. зареєстровані релігійні організації звільняються від земельного податку, оскільки вони не займаються підприємницькою діяльністю.

Студенти повинні знати, що серед найбільш болючих проблем у житті релігійних спільнот є гострі міжконфесійні суперечності. У зв’язку з цим корисними для вдосконалення законодавства про свободу совісті стали методичні рекомендації до практичного застосування закону про свободу совісті, розроблені Міністерством у справах національностей, міграції та культів. Хоча вони мають лише консультативний характер і не коментують закону, тут містяться пояснення до найбільш складних його моментів. Особливо це стосується такої проблеми, як почергове користування храмами. Спеціально підкреслюється, що договори про почергове користування можуть укладатися лише щодо такого храму, відносно якого є згода на саме такий спосіб користування. Якщо ж храмом уже хтось користується, то

позбавити котрусь з релігійних громад права користуватися ним можна не інакше, як у судовому порядку.

Роз'яснення торкаються і принципу відокремлення школи від церкви, який дедалі гостріше критикується релігійними діячами. Документ пояснює, що світськість державної освіти не означає, що священнослужителі не можуть брати участі у навчально-виховному процесі; належність педагога до тієї чи іншої конфесії не може бути перешкодою для його професійної діяльності.

Релігійне законодавство України спрямоване на забезпечення прав людини, перетворення Української держави в справжнє демократичне, гуманістичне суспільство.

Питання 2. Рух за утвердження державної незалежності України об'єктивно сприяв рухові за відродження національної самобутності українського народу в релігійній сфері, постанню українського православ'я та відродженню греко-католицької церкви.

Відродження УАПЦ почалося в лютому 1989 р. із створення “Ініціативного комітету відновлення УАПЦ”. У червні 1990 р. відбувся Всеукраїнський Собор УАПЦ, який прийняв Статут церкви та обрав її главу. Ним став першоієрарх Українських православних церков США і Канади митрополит Мстислав (Скрипник) з титулом “Патріарх Київський та всієї України”, інтронізований 18 листопада 1990 р.

У червні 1992 р. частина УАПЦ підтримала лінію митрополита Української Православної Церкви Філарета (Денисенка) на повну канонічну незалежність і на об'єднавчому Соборі 25–26 червня 1992 р. утворила Українську Православну Церкву – Київський Патріархат.

Після смерті патріарха Мстислава, на II Помісному Соборі УАПЦ було обрано (7.10.1993) та інтронізовано (14.10.1993) нового патріарха, яким став єпископ Переяславський і Січеславський Дмитрій (Ярема). В червні 1995 р. державними органами зареєстровано Статут УАПЦ. Церква нараховувала близько 1 200 парафій, переважна більшість яких (1 100) діяли в Галичині.

Радимо звернути увагу на такі обставини. 15 серпня 1996 р. частина єпископату схвалила рішення про перейменування УАПЦ на “Українську Автокефальну Православну Церкву Київського Патріархату” і зреклася (18–19.09.1996) послуху патріархові Дмитрію. 18–20 жовтня 1996 р. без патріаршого благословення вони провели в Києві Архієрейський та 26 листопада 1996 р. – Помісний Собор УАПЦ, який вивів за штат Собору єпископів патріарха Дмитрія та єпископів, що його підтримували. Ці дії внесли напруження в становище УАПЦ, розколовши її провід, меншість якого залишилась вірним патріархові. Проте, поступово, конфлікт вгас з переходом частини ієрархії церкви до УПЦ КП та збереженням, таким чином, єдності УАПЦ. На початок 1997 р. УАПЦ нараховувала 1163 парафії, 1 монастир, 3 духовних навчальних закладів (221 слухач), 295 недільних шкіл та 534 служителів культу, 1167 парафій. Протягом останнього року число парафій зменшилось на чотири. 1998 р. має відбутися перший випуск

бакалаврів Харківської колегії Патріарха Мстислава, а 1999 р. – Черкаського духовного училища.

Періодичним органом УАПЦ є газета “Наша віра”, редагована відомим письменником, правозахисником Євгеном Сверстюком. Видаються також “Успенська Вежа” – орган Львівського братства Андрія Первозванного, газета “Благовіст” на Тернопільщині.

Наголосимо: аналогічний процес відродження пережила останнім часом і УГКЦ – церква яка має східний візантійський обряд, але підпорядкована Ватикану.

Рух за відновлення діяльності уніатської церкви набув організованого характеру після створення “Ініціативної групи захисту прав віруючих і церкви в Україні” на чолі з Й. Терелею та “Комітету захисту Української католицької церкви” (1987 р.), який очолював І. Гель.

1989 р. УГКЦ було легалізовано. Рада у справах релігій при Раді Міністрів УРСР зареєструвала релігійні громади греко-католиків. Кількість прихильників церкви стрімко збільшувалась. На початок 1997 р. церква мала 3087 громад, 55 монастирів (1 292 ченці), 9 духовних навчальних закладів (1 459 слухачів), 2011 служителів культу (з них 238 іноземці). Найбільше громад діє на Львівщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині та Закарпатті.

Показуючи внутрішнє життя УГКЦ, слід звернути увагу, що воно визначається статутом церкви, зареєстрованим Радою у справах релігій (1991 р.), догматами віри та канонами. З 1992 р. керівництво церкви ввело в дію новий Літургікон та Служебник.

Мережа громад УГКЦ поділена на єпархії, число яких не є сталим. Церквою випускаються газета і журнал з однойменною назвою “З нами Бог”; виходить газета “Мета”; з 1993 р. – молодіжна газета “Вірую”. Всього випускається 12 періодичних видань. З 1991 р. на Львівщині активно діє молодіжна організація “Українська Молодь Христові”, на Івано-Франківщині “Спілка Української Християнської Молоді”.

Рекомендуємо більш детально зупинитися на характеристиці діяльності греко-католицьких монастирів. Серед них жіночих – сестер Чину Св. Василя Великого, сестер милосердя, Св. Вікентія; чоловічих – отців Василіян, Чину Найсвятішого Ізбавителя (Редемптористи).

Відновлена УГКЦ знаходиться під юрисдикцією римської курії і безпосередньо керується ватиканською Конгрегацією східних церков, секретарем якої є архієпископ Мирослав Марусин.

Главою УГКЦ є Верховний архієпископ кардинал Мирослав Любачівський, який 1991 р. повернувся з Риму в Україну.

Він же очолює і Синод церкви, на засідання якого викликаються всі єпископи. Синод УГКЦ створив важливу для діяльності структуру – Патріаршу курію. До її складу входить постійний Синод з чотирьох єпископів (трьох обирає Синод, четвертого призначає глава церкви). Членами курії є патріарший економ, літургійна комісія і суд.

Глава церкви об’єднує УГКЦ в Україні та поза її межами, а там існують: 3 митрополії, 3 екзархати, 1 вікаріат, 14 єпархій (800 тис. віруючих).

За кордоном видаються тижневик “Християнський голос” (Мюнхен), журнали “Логос”, “Світло” (Канада).

Питання 3. При відповіді на питання студенти мають пояснити причини та відтворити ланцюг подій, пов’язаних із створенням та утвердженням нової православної конфесії – Української Православної Церкви Київського Патріархату. Зокрема, на наш погляд, варто звернути увагу на такі обставини. З проголошенням державної незалежності України і появою УАПЦ (не пов’язаної канонічно з релігійними центрами поза межами країни) Собор Українського екзархату РПЦ наприкінці 1991 р. звернувся до Московського патріархату за наданням автокефалії. Але патріарх Алексій II і Собор Єпископів РПЦ відкинули це прохання. Більше того – главі екзархату – митрополиту Філарету, що став на шлях унезалежнення православ’я України, у березні 1992 р. у Москві було запропоновано залишити митрополічу кафедру. У травні 1992 р. цю вказівку було реалізовано проведенням єпископського собору у Харкові, де митрополита Філарета усунули з посади. На його місце було поставлено “наказника” митрополита Ростовського і Новочеркаського, керуючого справами Московського патріархату митрополита Володимира (Сабодана) (народився в 1935 р. у Хмельницькій області).

Проте (після повернення із Москви до Києва у березні 1992 р.) митрополит Філарет не визнав рішень Собору єпископів РПЦ і пішов на об’єднання з УАПЦ.

Необхідно засвоїти, що 25–26 червня 1992 р. відбувся об’єднавчий Собор, на якому частка УПЦ, очолювана митрополитом Філаретом, та частка УАПЦ, керована митрополитом УАПЦ Антонієм (Масендичем) проголосили про створення в Україні об’єднаної Української Православної Церкви Київського Патріархату. Церква була проголошена правонаступницею обох церков. Патріархом обрано главу УАПЦ патріарха Мстислава (без погодження з ним), а заступником митрополита Філарета. Оскільки більшість УПЦ Московського Патріархату не підтримала митрополита Філарета, а питання об’єднання не було погоджене з главою УАПЦ, обидві конфесії залишились діючими і фактично розколотими.

Після смерті патріарха Мстислава (11 червня 1993 р.) розширене засідання Священного Синоду УПЦ КП обрало патріаршим місцеблюстителем митрополита Володимира (Романюка) – у минулому відомого правозахисника, члена Української Гельсінської Групи, який за опір комуністичному режимові відбув 19 років таборів. 21–24 жовтня 1993 року відбувся Собор церкви, який обрав місцеблюстителем патріархом.

Після смерті патріарха Володимира (14 липня 1995 р.) його правонаступником 20–22 жовтня 1995 р. було обрано митрополита Філарета.

На початок 1997 р. церква налічувала 1 499 громад. Протягом останнього року їх кількість збільшилась на 372. За даними на 1 січня 1997 р. в УПЦ КП діяло 15 монастирів, 12 духовних навчальних закладів (1 072 слухачів), налічувалось 1 273 духовних осіб.

Важливо порівняти новостворену конфесію з іншими православними церквами в Україні, вказавши, зокрема, на їх спільні та самобутні риси.

Питання 4. Переходячи до висвітлення питання, студенти мають звернути увагу на те, що протестантські конфесії, подібно православним і греко-католикам, захоплені релігійним піднесенням.

На 1 січня 1997 р. в Україні діяло понад 1 700 громад та місій євангельських християн-баптистів, які об'єднують тисячі віруючих. Вищим органом баптистської церкви є Рада Всеукраїнського Союзу об'єднань євангельських християн-баптистів, яка знаходиться у Києві.

У 1996 р. в Україні вже налічувалося понад 500 громад адвентистів. Їх очолюють провідники і пресвітери, а також виконавча рада, що обирається на зборах релігійної громади. Українські адвентисти офіційно не входять в міжнародні адвентистські організації. Адвентистські громади схвалюють розбудову держави і національне відродження. Зростання соціальної активності віруючих сприяє не лише подоланню кризи, що охопила адвентизм внаслідок секуляризації, а й зміцненню його позицій, розширенню місіонерської, благодійницької діяльності.

Зауважимо, що певних змін зазнало і п'ятидесятництво. Як відомо, характерною особливістю п'ятидесятництва є те, що його головні догмати є одночасно і елементами віровчення та культу. Це догмати про хрещення Святим духом і дари Святого Духа. Сучасні лідери п'ятидесятництва вважають за необхідне позбавити вчення фанатичних елементів. Церква відмовилася від буквалістичного розуміння своїх догматів, наповнюючи їх символічним змістом. Хрещення Святим Духом розуміється як духовне відродження, готовність до майбутнього спасіння, глосолалія (містична розмова з Богом на незрозумілій мові) – відчуття емоційного піднесення, радості, наближення до Всевишнього. Характерною ознакою сучасного п'ятидесятництва є переміщення центру його діяльності в місто. У 1996 р. в країні діяло близько 800 громад; на початок 1997 року – 885 громад входили до складу Всеукраїнського союзу християн віри євангельської (п'ятидесятників) та 49 громад до Союзу вільних церков християн євангельської віри (п'ятидесятників). Керівником першого об'єднання є його голова – Микола Мельник, другого – старший пресвітер Союзу – Володимир Глуховський.

Цікавий і змістовний матеріал для характеристики розвитку протестантських церков дають події, пов'язані із значним поширенням церкви Свідків Єгови. У сучасних умовах Свідки Єгови, як і раніше, демонструють своє відсторонення від державницької діяльності: не беруть участі у виборах до органів влади, не йдуть на військову службу.

У 1991 р. було зареєстровано статут “Про управління релігійної організації Свідків Єгови в Українській РСР”.

Для єговізму властива чітка організаційна структура. Низовою ланкою є група або студія, яка об'єднує 6–7 віруючих. Крім молитовних зборів, влаштовуються збори груп території. Кілька груп об'єднуються в обводи,

останні в певному регіоні утворюють округи. Ними керують пастирі, наглядачі та старійшини, а крайовими комітетами “слуги Єгови”, які безпосередньо підпорядковуються бруклінському центру.

В Україні діють понад 550 єговістських громад, які об’єднані в “Релігійну організацію свідків Єгови України”.

Звертаючись до характеристики *нетрадиційних релігій*, студенти, передусім, мають дати їм визначення, пов’язуючи їх появу з масовим розчаруванням молоді США та Західної Європи в 70-х рр. ХХ ст. у традиційних релігіях і церквах. У 80-х рр. послідовники цих релігій з’явилися і в Україні.

Необхідно мати на увазі, що переважають два типи нетрадиційних релігій або неорелігій: ті що виникли на основі християнства і створені під впливом східних релігій (головним чином індуїзму та буддизму).

Звертаючись до характеристики причин виникнення неорелігій, студенти мають усвідомити, що ці причини головним чином зводяться до кризових процесів у масовій свідомості, зумовлених економічними труднощами, демографічними проблемами, втратою людиною духовної опори та ін. Традиційні релігії через надмірний консерватизм і ортодоксальність, повільне врахування ними мінливих духовних потреб, важко сприймаються багатьма людьми. Культові приписи та базові поняття багатьох неорелігій легко засвоюються. Характерно також, що їхні схематизовані повчання здебільшого розраховані саме на людей з невисоким рівнем духовного розвитку.

Серед характерних ознак неорелігій в Україні (які, до речі, мають загальний характер) є відносно молодий склад їх прихильників. Це в основному молодь та люди віком до 45 років. У складі громад переважають городяни, як правило, з родин інтелігенції, службовців. Заможніших верств суспільства серед них майже немає.

Варто звернути увагу на те, що для прибічників цих учень характерним є несприйняття існуючого соціального устрою, демонстративна втеча від дійсності. Вони майже не беруть участі у національно-релігійному відродженні України. Виняток становить лише РУНВіра. Лідер неорелігії вшановується як особа, наділена містичними якостями. Часто його вважають за особливого спасителя, небесного обранця, посланця Божого, нового месію. У ряді випадків люди поклоняються не Богу, а людині, конкретній особі.

З врахуванням ідейних витоків, етнічного походження, об’єктів поклоніння, способів діяльності, неорелігії класифікують на такі групи:

- неохристиянські,
- неоязичництво,
- синтетичні, або інтегративні, культури,
- неоіндуїзм,
- реріхівський рух, “жива етика” О. Реріх,
- психотехнічні культури,
- прибічники сатанізму, демонології.

Рекомендуємо зупинитися на короткій характеристиці кожної з цих груп.

На завершення доцільно зробити висновок про характерні тенденції розвитку релігій в Україні на сучасному етапі.